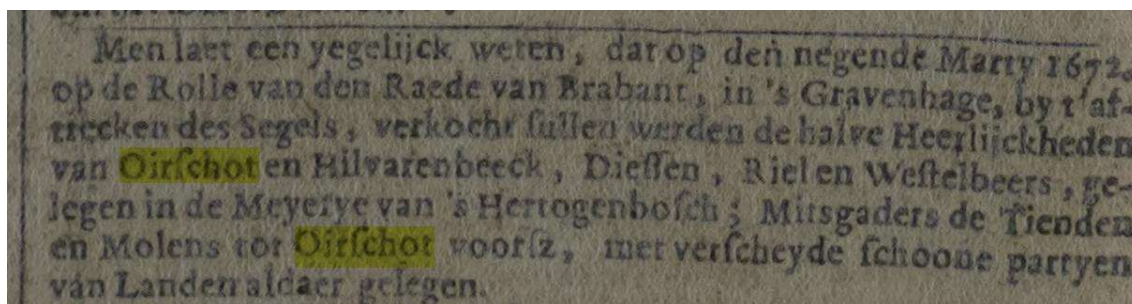

Het afbraakmysterie

Men zegt wel eens dat afbraak van het adellijk huis of kasteel "Ten Bergh" of "Den Bergh" aan de Stroom (de Beerze) in Spoorдонк gebruikt is voor de herbouw van het herenhuis of kasteel "Groot-Bijsterveld" in de Notel. Men vergeet echter te vermelden waar deze veronderstelling op gebaseerd is. Vandaar de feiten met betrekking tot de verkoop van de afbraak van Ten Bergh en de herbouw van Bijsterveld aan het einde van de 18e eeuw nog maar eens op een rijtje.

Het begin

We weten niet hoe oud huis of kasteel Ten Bergh was. Wel weten we dat het een huis met allure was, dat eeuwen in het bezit is geweest van de halfheren van Oirschot. Naast het huis behoorden ook een boerderij met brouwerij en de watermolen tot dit bezit. Vaak

De Opregte Haarlemsche Courant van 27-2-1672

worden het huis Ten Bergh en Bijsterveld als kasteel aangeduid. Van een kasteel is in beide gevallen slechts in overdrachtelijke zin sprake. Het waren weliswaar kastelen van huizen, maar hebben nooit een verdedigende of beschermende functie gehad of als onderkomen voor een militair garnizoen gediend. Beide huizen dienden als woning of buitenverblijf voor de halfheren van Oirschot.

Toen in 1672 graaf Ferdinand van Merode zijn schulden niet meer kon voldoen, werd de halve heerlijkheid Oirschot, de bezitters van de andere helft waren de Staten-Generaal als opvolgers van de hertog van Brabant, gerechtelijk verkocht aan Maarten Christiaan Sweerts de Landas, schepen van Den Bosch en kwartierschout van Kempenland. Hij kocht niet alleen heerlijke rechten, maar ook de Spoorдонkse watermolen en de Kerkhofse windmolen. Het adellijk huis met boerderij kwam voor f 5.500 in handen van de weduwe Hendrik de Cort. Hendrik was bij leven secretaris van de raad van Brabant te Brussel geweest en was van Oirschotse afkomst. Zijn weduwe Catharina de Cort-Stevens kwam op het adellijk huis wonen.

Vanaf dit moment timmerde Maarten Christiaan Sweerts de Landas, en zijn zoon en kleinzonen, in Oirschot aan de weg. Hij groef in 1675 zonder toestemming een vijver nabij de Oerschoren en bepootte de wallen daaromheen. Dat was het begin van 's-Heerenvijvers. Omwille van de lieve vrede besloten de regenten het toegeëigende te legaliseren.

Na het overlijden van Catharina de Cort-Stevens in 1691 bleven haar zoons Jan Hyacinth en Philip de Cort op Huis Ten Bergh wonen. Jan Hyacinth de Cort verhuist in 1697 naar Brussel en zijn broer Philip blijft als vrijgezel alleen in het huis wonen, waar hij in 1748 Overlijdt. Guilelmus Johannes de Cort, zoon van Jan Hyacinth, verwerft het huis, maar blijft zelf in Brussel wonen.

In 1755 wordt huis Ten Bergh verkocht aan ridder Godefridus Dominicus Carolus, ook Carolus Godefridus Dominicus genoemd, de van der Schueren. Behalve het adellijk huis omvat het complex een neerhuisinge (de nu nog bestaande 'rentmeesterswoning', met dichtgemetselde poortdoorgang naar het oorspronkelijke adellijk huis), hoven, twee vijvers en het recht om op de Aa (=Beerze) te mogen vissen.

De vader van Godefridus Dominicus Carolus was Gaspard Joseph. Deze was hoofdschout der stad Lier (B) 'met haren Bijvang' en heer van het oude hof van Craeyestein, en stierf op 14 december 1744. Hij werd door keizer Karel VI op 9 april 1715 in zijn adeldom erkend en bevestigd en tot Ridder van het Heilig Roomse Rijk verheven, voor hem en al zijn wettige nakomelingen. Bij datzelfde diploma werd aan hem en al zijn afstammelingen als een bijzonder blijk van vorstelijke gunst toegestaan 'De' vóór hun naam te voeren. Dit diploma, dat in Wenen ondertekend was, werd door het bestuur der Oostenrijkse Nederlanden niet erkend, waarna de keizer het op 2 april 1735, waarbij uitdrukkelijk aan de landvoogdes en alle autoriteiten in de Oostenrijkse Nederlanden werd gelast, Gaspard Joseph in zijn rang en titel te erkennen. Godefridus Dominicus Carolus was een zoon uit zijn eerste huwelijk met Isabella de Meulenaere. Hij werd op 25 november 1725 in Lier (B) geboren, trouwde te Venlo in 1751 met Elisabeth Maria Theresia Conraetz en overleed aan dysenterie te Roermond op 24 juli 1781. Uit dit huwelijk werden 10 kinderen geboren, waarvan minstens 5 in Oirschot.

Het goed Bijsterveld komt al in het leenboek van hertog Jan III, dat in 1312 werd aangelegd, voor. Daar erft Aleydis van Oudenhoven vermoedelijk van haar vader dit herenhuis met aanhorigheden. Hierna komt het goed, dat op een gegeven moment "Groot-Bijsterveld" wordt genoemd, "Klein-Bijsterveld" lag in de Gasthuisstraat, in handen van verscheidene notabelen, die onderling conflicten uitvechten over de rechten op dit goed. Op 24 oktober 1758 wordt Lodewijk Jan Baptist Sweerts de Landas eigenaar van Groot-Bijsterveld voor een bedrag van f 6.600. Het gekochte bestond toen uit:

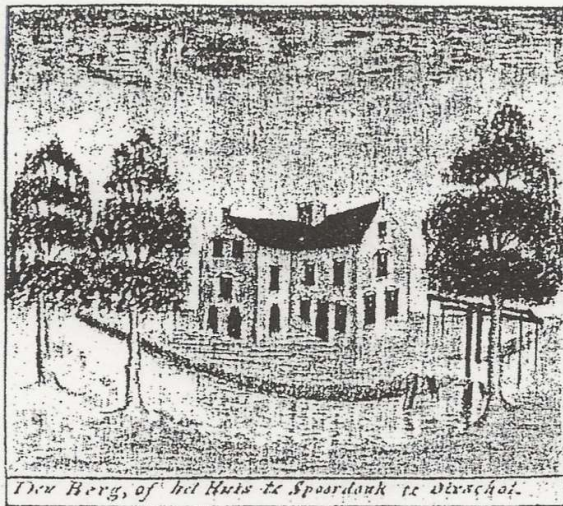
- Een herenhuis met stallen, schuren, hoven, gronden en erven;
- Een hoeve met aanglag en landerijen;
- Een hoeve met huis en aanstede en diverse percelen grond.

Uit deze opsomming blijkt dat er in 1758 nog steeds een herenhuis op Bijsterveld stond. Deze constatering is van belang om de chronologische gebeurtenissen van met name het herenhuis te kunnen volgen. We weten namelijk dat bij de herbouw van het huidige herenhuis (middengedeelte, zonder de vleugels) aan de achterkant van het huidige herenhuis in het halfronde torentje een gevelsteen is ingemetseld.

De vader van Lodewijk Jan Baptist was in 1758 overleden en door dit overlijden kwam zijn oudste zoon automatisch in het bezit van de halve heerlijkheidsrechten van Oirschot. Zijn jongere broer was in 1750 zijn vader opgevolgd als drossaard. De Sweerts de Landas bezat hierdoor een grote bestuurlijke macht in Oirschot en wellicht heeft dit een rol gespeeld bij de voorwaarden bij de verkoop van huis Ten Bergh.

Het vervolg

Lodewijk Jan Baptist Sweerts de Landas gaat in 1772 op Groot-Bijsterveld een nieuw herenhuis bouwen. Zijn zoon mag de eerste steen leggen en ter herinnering hieraan wordt aan de achterzijde van het herenhuis een gevelsteen ingemetseld met de tekst: "Dit huys en plaats, van outs genaamt Groot Bijstervelt, is gebouwt en aangelegt door den hoogwelgebooren Heer en Vrouwe van Oirschot, en door hun hoogwelgebooren zoon Jacob Dirk baron Sweerts de Landas. Den eersten steen gelegd den 23 maart 1772". De herbouw is vermoedelijk in 1775 opgeleverd.

Tekening uit ca. 1825 uit "A.C. Brock, De Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch of dezelve Beschrijving"

In de 's-Hertogenbossche Courant van 22 mei 1772 staat een advertentie met de volgende tekst: 'Uit de hand te koop, een welgelegen adelyk huys, genaamd Ten Bergh, met groote stallingen, ophaalbrugge, groote hoven, voorzien met extra goede fruyt boomen, hooy-land voor 3 a 4 paarden, geheel omwaterd met schoone visseryen van levendig Water daar aan toebehorende, de commediteit van de posten die daar voorby ryden, iemand daar in gading hebbende kan zig adresseeren op het voortz. Kasteel, gelegen by Oirschot, Majerye van 's-Bosch, alwaar hun verdere onderrigting zal gegeven worden.'

Met name het onderhandse karakter van de voorgenomen verkoop en de aanprijzing van het adellijk huis, zonder

over afbraak te spreken vallen op. Blijkbaar zijn er geen kopers op deze aanprijzing ingegaan, want op 24 november (inzet) en op 15 december (toewijzing) wordt het goed Ten Bergh publiek verkocht door Godefridus Dominicus Carolus de van der Schueren, ridder, gepensioneerd luitenant van de dragonders in het regiment van generaal Cornabe (leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden), inwoner van Oirschot 1).

De koop bestaat uit de volgende goederen, opgemeten door de gezworen landmeter Reynier van Heumen:

1. Het adellijk huis of kasteel Ten Bergh, bestaande uit het 'groot huys' en het 'laag huys' (tegen elkaar aangebouwd en 'scheiden langs den gevel'), en daarbij een muur (waarin ashok en privaat), een stal voor drie paarden, een koets- en brandhuis, een grote schuur met aangrenzende stal voor 18 à 20 runderen en nog eens 3 à 4 paarden, een bakhuis en een tuinkamer of zomerhuisje. In het woonhuis kamers, kapel, keuken en overwelfde kelders;
2. De 'neerhuysinghe' of boerenwoning met een brouwerij, visrecht op de Aa (Beerze), tuinen waarin twee vijvers en vele vruchtbomen, weiland, en grachten die in verbinding staan met de Aa, gelegen bij de watermolen, in totaal 32 lopen en 17 roeden. Belendende percelen, de gemene grond en "de Bogt". De gehele dijk vanaf de molen of straat tot aan de boerenwoning behoorde tot het erf. De eigenaar

¹Campinia jrg 8, nummer 29, pagina 45

- moest voor eenvierde deel het schoor dat bij de molen in de straat lag, onderhouden;
3. Acht percelen teelland in de "Bogt" of "Bergsbogt", tezamen met de koeweide aan de Vloedijck, 36 lopen en 17 roeden groot, Belendende percelen de gemene grond, Corstiaan Sanders, de gemene straat, Hendrik Smits, het Galgesteegje. Lasten 13 vaten rogge per jaar aan de armen van de buurtschap Kerkhof (het dorp), eenvierde van het onderhoud van het schoor in de straat bij de molen;
  4. De "Bussersacker", teel- en weiland, groot 6 lopen en 14 roeden, belendende percelen de gemene grond, Maria weduwe van Hendrik Jan Bressers;
  5. Een perceel teelland genaamd het "Groot Hoogh", 3 lopen en 25 roeden, omsloten door de goederen van Wilhelmus Johannes de Cort, heer van Hilvarenbeek;
  6. Een perceel weiland genaamd "het Mooleneeuwsel", groot 7 lopen en 17 roeden, belendende percelen Jan Dircx van Nuenen, Adriaan van Heerbeek, de Groote Aa, de gemene straat;
  7. Vier percelen groes- en teelland in de "Schoorbeempt", tezamen 15 lopen en 25 roeden, belendende percelen Hendrik Jan Aert Smits, de kinderen van Hendrik van Achel, de gemene grond, Peter van Beeck;
  8. Een perceel hooiland en land met houtgewas, genaamd de "Banisbeempt", groot 19 lopen 26 roeden, belendende percelen Mathea Udens weduwe van secretaris De Marcq, Theodorus van Dooren, Hermanus Snellaars, de gemene grond;
  9. Een perceel hooiland en land met houtgewas, genaamd de "Polsdonck" of "Priemsteegh", gelegen in de buurtschap Hedel en 15 lopen 48,5 roeden groot, belendende percelen de gemene grond, Albertus de Visser, Jan van Gils. Lasten: 3 gulden per jaar aan het kapittel van Oirschot.

Op 10 november 1772 werd deze koop in de 's-Hertogenbossche Courant als volgt aangekondigd. 's Morgens wordt het geheel onder de hamer gebracht en 's middags kan men vanaf 13.00 uur op de afzonderlijke kavels een bod uitbrengen. De zitting vindt op het kasteel plaats en wie belangstelling heeft kan tot acht dagen voor de zitting het kasteel bekijken en wie inlichtingen wil kan zich wenden tot de secretarie van Oirschot.

De onder 1 tot en met 9 genoemde goederen waren verdeeld in 25 kopen. Een groot deel van het onder 1 genoemde, met name het adellijk huis werd, evenals de boerenwoning en enkele van de landerijen, gekocht door Carel Hendrik Jacob Sweerts de Landas, drossaard van Oirschot. Het bijzondere van de onder 1 vermelde goederen is, dat ze niet werden verkocht om opnieuw te worden bewoond, maar om te worden afgebroken. De koper kreeg in feite alleen het bouw materiaal (dat hij zelf moest slopen). De grond werd verkocht met de boerenwoning, die wel intact bleef. De afbraak mocht niet beginnen voordat de Van der Schueren, tot dan toe bewoner van het kasteel, en Dielis Jans Essens, huurder van de "neerhuysinghe", zouden zijn verhuisd. De nieuwe eigenaar van laatstgenoemde woning en van de grond tussen de grachten mocht de slopers niets in de weg leggen. Deze bepaling zal in de praktijk weinig moeilijkheden hebben opgeleverd, aangezien bedoelde eigenaar tevens medesloper was. De afbraak moest vóór Pinksteren 1774 zijn voltooid. De verkoper bedong, dat hij zelf de behangsels uit de kamers, de bedsteden met toebehoren, de botermolen uit de boerenwoning, het 'groes' dat boven in de stal lag (veevoer?), de mesthopen van de binnenplaats, de ashopen, en 20 jonge fruitbomen mocht meenemen.

De koper van de afbraak van Ten Bergh, Carel Hendrik Jacob Sweerts de Landas, was een kleinzoon van Maarten Christiaan Sweerts de Landas, die een eeuw eerder in het bezit was gekomen van de halve heerlijke Oirschotse rechten. Drossaard Carel Hendrik Jacob

was een jongere broer van Lodewijk Jan Baptist, die Bijsterveld in 1758 had gekocht en in 1772 met de herbouw was begonnen.

Op 13 oktober 1773 wordt Guillaume Charles Eduart de van der Schueren, zoon van de verkoper van Ten Bergh in Roermond geboren en weten we dat dit gezin Oirschot heeft verlaten. In het archief van Roermond vinden we in de jaren hierna nog enkele transacties op naam van de van der Schueren.

Opnieuw vinden we een advertentie in de 's-Hertogenbossche Courant van 22 november 1776 met de tekst: "Uit de hand te koop, om af te breken, het kasteel Ten Bergh tot Spoordonk onder Oirschot, adres by L. de Roy, aldaar." Het huis is kennelijk nog steeds niet of niet geheel afgebroken, terwijl de herbouw van Groot-Bijsterveld al gerealiseerd is.

In de eerder genoemde krant staat op 16 februari 1779 een advertentie, waarin afbraak van het kasteel voor f 2.000 wordt aangeboden.

Van de eerste eigendomsregistratie van onroerende goederen kunnen we bij historisch onderzoek handig gebruik maken. Zo zien we dat de weduwe Sweerts de Landas in 1832 eigenaresse is van een huis, schuur en erf, groot 0.03.06 ha, geregistreerd onder sectie F 1336 in het gebied 's-Heeren Vijvers. In 1791 is drossaard Carel Hendrik Jacob Sweerts de Landas eigenaar van dit bezit, waarna het na zijn overlijden in handen komt van zijn broer Lodewijk Jan Baptist en diens erfgenamen.

In oktober 1991 wordt op verzoek van de gemeente Oirschot door de "Stichting RAAP" (notitie 41) een archeologisch onderzoek verricht. Op grond van de boringen kan duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen een binnenterrein en een gracht. De gracht bestaat uit een humusrijke vulling met veel afbraakmateriaal. De gracht heeft een diepte van ca. 1.60 meter en een breedte van ca. 20 meter. Aan de westelijke rand en zuidelijke rand van het perceel is een oude beekloop aangeboord. Op het binnenterrein is weinig puin aangetroffen. Slechts op twee plaatsen is ondoordringbaar puin aangetroffen. Het is niet duidelijk of het om muurresten gaat of om puinconcentraties of een waterput. Het binnenterrein heeft een oppervlakte van ca. 65 x 40 m.

Tot slot

Als je de gebeurtenissen vanaf 1772 chronologisch bestudeert, dan is het zeer onwaarschijnlijk dat afbraak van huis Ten Bergh gebruikt is voor de herbouw van het herenhuis op Groot-Bijsterveld. De herbouw van het herenhuis op Bijsterveld was al gestart, voordat de verkoop van huis Ten Bergh werd aangekondigd. Bovendien mocht de afbraak niet eerder beginnen dan dat de verkoper verhuisd was. In 1776 wordt Ten Bergh opnieuw te koop aangeboden, maar ook nu weer als afbraak. Bijsterveld was toen al klaar. In 1779 wordt er nogmaals afbraak van Ten Bergh geadverteerd. Ten Bergh bestaat dan kennelijk niet meer en wellicht gaat het hier om een restant afbraak.

Als we de verkoop nader bezien, dan valt op dat eerst geprobeerd wordt om Ten Bergh onderhands te verkopen en dat een half jaar later merkwaardige voorwaarden aan de koop verbonden zijn. Wie verkoopt nou zijn bezit met de voorwaarde dat dit door de koper afgebroken moet worden. Welk belang zou je daarbij kunnen hebben? Afbraak is toch goedkoper dan een intact huis? Ik vermoed dat de Sweerts de Landas de voorwaarden voor de verkoop opgelegd hebben. Zij waren eigenaar van de nabij gelegen

watermolen en het kan heel goed zijn dat er tegenstrijdige belangen in de waterbeheersing waren ontstaan. De bewoners van Ten Bergh hielden natuurlijk het liefst droge voeten, terwijl de stuwkracht van het water een belangrijke factor was en is voor het functioneren van de watermolen. Tot 1672 waren Ten Bergh en de watermolen in dezelfde handen en hoefde in feite met niemand rekening over de waterbeheersing te worden gehouden. Een andere mogelijkheid om tot afbraak te dwingen kan een politieke oorzaak hebben gehad. In 1672 komt weliswaar de halve heerlijkheid in handen van Sweerts de Landas, maar het adellijk huis, dat voorheen onlosmakelijk aan deze heerlijke rechten was verbonden, komt in handen van de familie de Cort. Maarten Christiaan moet genoeg nemen met de aankoop van "Huize Groenberg" aan de Molenstraat in 1698. Nou ja, genoeg nemen? Het buitenverblijf de Groenberg bestond in 1827 nog onder meer uit een herenhuis, koetshuis, stalling met vrucht- en moestuin en een wandelbos met opgaande bomen en hakhout met een oppervlakte van 4 ha.

Enkele jaren eerder had Maarten Christiaan in de Oerschoren, nu 's-Heeren Vijvers, illegaal een vijver gegraven en bomen geplant en was hij in het bezit gekomen van twee visvijvers die door Floris van Merode illegaal waren aangelegd en verwierf hij een aan de gemeente onttrokken perceel grond. Dit illustreert heel duidelijk de macht die Sweerts de Landas had en de status die men zich aanmat. Het zou echter nog bijna 100 jaar duren voordat men zijn geldingsdrang met de aankoop van Groot-Bijsterveld kon realiseren en het halve heerlijke recht weer met een bijbehorend herenhuis kon verenigen. Hierdoor kon de band met het verleden voorgoed worden uitgewist en was afbraak van Ten Bergh een logisch gevolg.

Illegaal werd er in 1675 een begin gemaakt met de inrichting van het landgoed 's-Heeren Vijvers. In 1791 staat daar een jachthuis, dat in het bezit is van de drossaard, die ook de afbraak van Den Berg had gekocht. Het ligt daarom veel meer voor de hand dat voor de bouw van het jachthuis afbraak van Ten Bergh is gebruikt en niet voor de herbouw van het herenhuis op Groot-Bijsterveld. Als dat zo is, dan zal er zeker nog heel veel afbraak voor andere doelen gebruikt zijn. 's-Heeren Vijvers bestond aan het einde van de 18^e eeuw uit een huis, met schuur en erf (huidige locatie boerderij) en een prieeltje (koepel) van 30 m²bovenop de zogenaamde schietberg. Het omgrachte gedeelte met buiten verblijf bestond toen nog niet. Dit is pas rond 1937 aangelegd.